

արած. լռությամբ ու համբերությամբ աշխատեցի՝ հաշտվելով այդ ամենի հետ: Երբ շուկա, խանութը տարավ, տեսա այն արդեն իր նախկին խանութը չէր, հայի ընդարձակ, ճոխ խանութ էր զբաղեցրած՝ իր միջի պրանքներով: Այնտեղ կար վաճառքի դրված մեր տան, հայրիկիս պատկանող բամբակե կտորեղենը. այդ տեսնելովս սիրտս դարձյալ լցվեց: Ամեն օրվա իմ գործն էր փայտ կտորելը, Կաթնաղբյուրից ջուր բերելը, որտեղից ես միշտ մեր տան համար ջուր էի տանում անցնելով Ավագենց տան առջևից: Հիմա ավելի կարճ էր այդ ճանապարհը: Մեզ մահվան քշող ու մեր տունը թալանողների, թուրք անարժան մարդկանց հարկադրված ծառայություն էի անում մի կտոր փոր հացի համար. գոմը պետք է մաքրեի, անասուններին կեր, ջուր տայի: Երբ առաջին անգամ դուրս ելա ջուրը ձեռքիս մտա կիսախավար գոմը, երկու կով կար այնտեղ, դուրս ջուրը դրեցի առաջին կովի առաջ, երկի երկրորդ կովը մթության մեջ վիզը երկարեց իմ կողմը, սկսեց մռնչալ, երբ երկրորդ անգամ դուրս ելա ջուրը դրեցի նրա առաջ, նա փոխանակ ջուրը խմելու, սկսեց ձեռքերս լիզել. մթության մեջ նա ինձ իր նախկին կեր ու ջուր տվողին ճանաչել էր, ես էլ իրեն, մեր տան այնքան սիրելի կովին ճանաչեցի, այլևս սիրտս չդիմացավ, փաթաթվեցի կովի վիզը և լաց եղա: Շատ կարճ ժամանակվա ընթացքում տան ու խանութի ինձ հանձնարարված գործերին ընտելացա, շատ պարտաճանաչ ու տեղին կարողանում էի կատարել, ինձնից գոհ էին: Արդեն խանութի առևտուրը աղան միայն ինձ էր վստահում:

Հաճախ նա օրերով բացակայում էր, գնում շրջակա գյուղերը՝ գնումներ կատարելու: Արդեն խանութը ես ինքս կարողանում էի բացել ու փակել: Օրվա ընթացքում շատ ծանրաբեռնված էի, խանութից տուն, տնից խանութ, ժամանակ չկար անգամ այցի գնալու մեր թաղը, տեսնելու հայրական տունը: Թամզայում երկու հայ ընտանիք էր մնացել: Նրանց պահել էին իբրև անփոխարինելի մասնագետների: Դրանք կաշեգործներ և ալրադաց ֆաբրիկայի ընտանիքներ էին: Նրանք հաճախ գալիս էին քաղաք՝ գնումներ անելու, նաև ինձ տեսնելու, ինձանից մի բան իմանալու մեր բոլորի ճակատագրի մասին: Ես էլ նրանցից էի մի բան իմանում: Նրանք գալիս էին այն ժամանակ, երբ աղան բացակայում էր: Այդպես իրենց ազատ էին զգում խոսելու և բան իմանալու, ես էլ նրանց ամեն ինչ ծրի էի տալիս և նրանցից էի իմանում մի որևէ բան: Հայերի տները մեծամասամբ դատարկ, կիսավեր վիճակում էին, միայն մի քանի տներ զբաղեցված էին թուրքերի կողմից, այն էլ ուրիշ շրջաններից եկած ընտանիքներ էին կամ առանձին պաշտոնյաներ:

Երկար ժամանակ քրոջս չէի տեսել. ինչ տեղափոխվել էի աղայի մոտ: Մի օր այդ հայերը եկան ինձ հայտնեցին, որ քույրս գտնվում է իրենց մոտ շրջանում հայի երկհարկանի մի տան մեջ թուրք ընտանիքի հետ, որոնք եկել էին մեր շրջանի մոտ Առուճոռա գյուղաքաղաքից: Այդ հայի տան մեջ բնակություն էին հաստատել: Հենց այդ թուրք ընտանիքը իմանում է քրոջս մասին և գնում, տեսնում, հավանում և տանում է՝ իրենց տղայի հետ ամուսնացնելու համար: Այսպիսով, այն, ինչից քույրս խուսափում էր ամբողջ ժամանակ, հիմա կանգնած է լինում անխուսափելի փաստի առաջ: Ես նրան չեմ տեսել և նրա հետ խոսակցություն չեմ ունեցել, թե ինքը այս նոր փորձանքի մասին ինչ է մտածում, ինչ կարելի է անել այդ փորձանքից ազատվելու համար: Հաստատ գիտեի, որ նա չէր հաշտվում, որ կարող է մի օր թուրքի հետ ամուսնանա և ապրի թուրքի հետ...

Արդեն հաջորդ տարին էինք մտել, չգիտեմ, թե որ ամիսն էր, դեռ ցուրտ էր: Ոտքերս երկարած քուրսի տակ նստած էինք աղան ու ես, հանկարծ դիմացի կողմից տեսա մեր տեր հորը իր չափահաս տղայի հետ: Նրանք գալիս էին ոստիկանների ուղեկցությամբ: Տանում էին ոստիկանատուն: Նրանց տեսնելով՝ ուրախացա, սիրտս մատան կողմը: Աղան ետևիցս խիստ զայրացած ինձ հետ կանչեց, թե ինչ է, ուզում ես քեզ էլ նրանց հետ ուղարկեմ, ուր որ նրանց պիտի տանեն: Վախեցած ետ դարձա: Նրանք ընդհանուր ձեռքակալության ժամանակ փախել և ապաստան էին գտել շրջակա հունական գյուղերում, մոտ ութ ամիս մնալուց հետո նրանց էլ հայր և որդի տարան այնտեղ, որտեղ տարան բոլորին, ի՞նչ հանցանքի համար. «հայ» լինելու համար...

Արդեն գարուն էր, աղան նստած էր իր տեղում, ես նստած էի կշեռքի մոտ, հենց նստած վիճակով հաճախորդին սպասարկեցի: Այդ ձևով հաճախորդին ճամփու դնելու համար աղան ինձ շատ խիստ տոնով հանդիմանեց, անգամ հայիոյանքով ինձ գլավորի տղա անվանեց: Փոքր էի, բայց ինքնասիրությունս վիրավորված զգացի, սիրտս չդիմացավ, աչքերս լցվեցին, լալով դուրս նետվեցի խանութից և քայլերս ուղղեցի դեպի քրոջս ապրած տան կողմը: Աղան ետևիցս մարդուղարկեց, համոզելով ուզեց ետ տանել, բայց արդեն ուշ էր, սիրտս կտրված էր. հաստատ որոշում էի կայացրել այլևս չծառայել այդ անարժան թուրքի մոտ:

Չորս ամսից-ավելի էր անցել, ինչ մենք կրկին վերադարձել էինք մեր ծննդավայրը՝ Թամզարա:

Քրոջիցս բաժանվելուց հետո նրան չէի տեսել: Ինքն իհարկե, չէր կարող գալ ինձ տեսնել, ես էի, որ պետք է գնայի այնտեղ, ուր ինքն էր գտնվում: Այդ ես չարեցի, չգիտեմ ինչու: Հիմա այդ առիթով սիրտս լցված, միակ հարազատ քրոջս, որին արդեն շատ էի կարոտել, առանց վարանելու մտա նրա գտնված տունը: Քույրս, հանկարծակի ինձ տեսնելով, մոռացավ ամեն տեսակ պատշաճ ձև, նետվեց ինձ-վրա. առանց խոսելու լաց էր լինում: Ես զգացի՝ նրա լացի մեջ կար և իր անձնական վիշտը, այն, որ հակառակ իր կամքին (իսկ ով էր մեր կամքը հարցնողը) իր անձնական կյանքը տնօրինված էր: Այն, որ պաշտոնապես պետք է ամուսնանար թուրքի հետ, որից ազատվելու ելք էր որոնում, մեկի օգնության կարիքն էր զգում: Միակ հարազատ եղբայրը, տղամարդը ես էի, որի հետ նույնպես օգնության հույսեր էր կապում, ինչպես ասում են «խեղդվողը ձեռքը գցում է փրփուրներին»: Ես այդ փրփուրն էի, որ կանգնած էի իր դիմաց: Ի՞նչ կարող էի անել. ոչինչ: Իմ ներկայությունը միայն մխիթարություն էր իր համար: Այդ մխիթարությունն էլ այն ժամանակ քիչ բան չէր մեր՝ երկուսիս համար:

Տանեցիները ինձ ընդունեցին սիրալի, իբրև բարեկամի: Այդ ընտանիքը բաղկացած էր չորս անձից. տան մեծը՝ հայրը, նախկին բարձրաստիճան զինվորական էր՝ պատկառելի տարիքով, մորուքով մարդ, արդեն հանգստյան կոչված, կինը՝ անհամեմատ երիտասարդ, իսկական խանում կին, չափահաս աղջիկը և տղան՝ փեսացուն. քրոջս հասակին, տասնվեց տարեկան, որը նոր էր վերադարձել Ավագից, ամուսնության համար ուսումը թողած շտապել էր տուն: Քույրս՝ արդեն իբրև թուրքի հարս, մտած էր թուրքական կենցաղի մեջ: Դուրս գալուց չադրա էր հագնում, երեսը քողով ծածկում:

1988թ., Երևան

ԳՐԱԽՈՍՈՒԹՅՈՒՆ

ՆՈՐ ԳՐԷՐ

ԱՐԺԵՐԱՎՈՐ ՆԵՐԴՈՒՄ XIX ԴԱՐԻ ԵՎՈՐԱՑԻ ՀԱՅԱԳԵՏՆԵՐԻ ԳԻՏԱԿԱՆ ԺԱՌԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՄԻՐՈՒԹՅԱՆ ԱՄՊԱՐԵԶՈՒՄ

ՄԵԼԻՏԱ ԴՈՒՈՒՍՆՅԱՆ

Ֆելիքս Ներ և Հայ քրիստոնեական մատենագրությունը,

Ե., «Արտագրք» հրատ.,

20001, 91 էջ

Գրականագետ, բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆ. Ա. Գ. Դուլիխանյանի սույն գիտահետազոտական ուսումնասիրությունը մտահղացվել է տարիների մանրակրկիտ պրպտումների ընթացքում և իբրև գիրք ամբողջացվել վերջին շրջանում: Հեղինակը դասախոսական աշխատանքին զուգահեռ, ջանադրորեն ուսումնասիրել է հայ հոգևոր մշակույթի հին ու նոր արժեքները և առանձին դեպքերում հանդես եկել եվրոպական ու ամերիկյան լսարանների առջև: Ազնիվ ու հայրենասիրական բարձր գիտակցումով համարձակորեն բախել է XIX դարի եվրոպացի նշանավոր հայագետների՝ գիտական հարուստ ժառանգության փակ դռները և ընտրել նրանցից մեկին՝ առավել մոռացված ու գիտական աշխարհին զրեթե անծանոթ բելգիացի աստվածաբան Ֆելիքս Ների հանգամանորեն ներկայացնելով նրա կյանքն ու գիտական-մանկավարժական գործունեությունը, ֆրանսերենով հրատարակած աշխատությունները, որոնց ցանկից առանձնակի քննության է ենթարկել միայն «Քրիստոնյա Հայաստանը և նրա մատենագիտությունը» (1886):

Այս ճանապարհին հարկ է եղել հանգամանորեն ներկայացնել Ֆ. Ների ապրած ժամանակաշրջանի պետական-քաղաքական անցուղարձերը, գիտնականի հետաքրքրությունները, այնուհետև անդրադարձել է նրա ընդգրկած պատմական շրջաբաժանումներին, որ նշանակում է հայ ժողովրդի հայ պետության ու եկեղեցու, հայ հոգևոր մշակույթի դարերի համագոյություն ու զարգացում՝ սկսած վաղնջական ժամանակներից մինչև XIX դարի վերջին տասնամյակը:

Նյութը մատուցվել է ըստ կարգի, սկզբում Ֆ. Ների համառոտ կենսագրությունը, ապա 1841-1888 թթ. հրատարակած հայագիտական հետազոտությունները:

Զեն անտեսվում նաև, որ բելգիացի արևելագետ, հայագետ, փիլիսոփա Ֆելիքս Ների (1816-1893) մասին ժամանակի եվրոպական և հայկական պատմաբանասիրական գրականության մեջ ու մամուլում եղած հրապարակումները, որոնք, ունենալով կենսամատենագիտական տեղեկատվական բնույթ, մեր օրերում զրեթե մոռացության են մատնվել: Դրանցում համառոտ գծերով հիշատակվել են եվրոպացի հայագետների թողած գիտական ժառանգության ընդգրկումները (Գ. Ա. Շիրումպ, Սարուխան), այդ թվում նաև Գ. Արզարյանի կազմած բառահոդվածը (ՀԱՀ 8-րդ հատոր, 1982, էջ 239), որտեղ նշված են նաև նրա՝ հայագիտությանը վերաբերող հրապարակումները:

Հասկանալի է, որ այս նյութերը չեն կարող հիմք ծառայել Ֆ. Ների նման ընդգրկուն և բեղուն հայագետի ստեղծած գիտական գրականության քննության համար:

Պրոֆ. Ա. Դուլիխանյանը ընտրել է թեև անծանոթ ու բարդ ուղի, բայց նյութի խորիմացությամբ ու գիտական բարեխղճությամբ ներկայացրել է ֆրանսերենով հրապարակված հայագիտական աշխատությունները, քննական վերլուծությամբ, փաստերի ու փաստարկների համադրությամբ: Ուսումնասիրությունը տարվել է բանասիրական ընդհանուր վերլուծությունների՝ գիտական աշխարհում այսօր առա-

ջավոր մեթոդների ու սկզբունքների կիրառումով՝ բնագրի գրականագիտական, լեզվաբանական, պատմագիտական և այլ չափանիշների ծավալումներով:

Վերջապես, ո՞վ է Ֆելիքս Նևը և ինչո՞ւ է իր գիտական ուսումնասիրության առյուծի բաժինը նվիրել հայոց պատմությանը:

Ծնվել է Բելգիայի Դաթ քաղաքում, սովորել Լուվենում, Բավարիայի Պոյ և Մյունխենի ուսումնական կենտրոններում, Փարիզում աշակերտել է նշանավոր փիլիսոփաների: 1838-ին ստացել է փիլիսոփայության դոկտորի աստիճան, 1841-ից դասախոսել է Լուվենի համալսարանում: 1844-ին հրատարակում է «Նե-րածություն արևելյան մատենագրության ընդհանուր պատմություն», 1841-ին հայկական շարականներ, 1855-ին «Թովմա Մեծովեցու պատմությունը», 1886-ին «Քրիստոնյա Հայաստանը և նրա մատենագրու-թյունը», 1888-ին «Հայ գրականության մի քանի արժանահիշատակ հրապարակումները» և այլ գործեր:

Ֆ. Նևը Ռեյնոյի և Լանգուայի երաշխավորությամբ որոշ ժամանակ սովորում է Մխիթարյանների ճեմա-րանում՝ հայերեն և արևելյան լեզուներ:

Մխիթարյան միաբանության երկուհարյուրամյա գրական գործունեությունն արտացոլող հորելայնա-կան մատենաշարում Վ. Դ. Սարգիսյանը, թվարկելով մինչև 1860-ական թթ. Մխիթարյան կրթական հաստա-տություններում հայերեն և արևելյան լեզուներ ուսումնասիրած եվրոպացի գիտնականների, գրողների, քաղաքական գործիչների անունները, 15-րդի տակ ներկայացրել է Ֆելիքս Նևին. «Ե. Անդամն է Լուվենի Համալսարանի արևելեան լեզուաց ուսուցիչը՝ Փելիքս Նև: Պելճիացի աստուածաբանս էր նոյնպես հմուտ սանոկրիտ և հայ լեզուաց, զորս կատարելագործած էր ի Պարիզ: Բազմարդիւն հայագետս մինչ-դեռ համեստութեան քողին տակ ծածկուած Հայաստանեայց եկեղեցւոյ հնագոյն գանձերու թարգմանու-թիւններովն և ուսումնասիրութեամբը կը զբաղէր, յամին 1864 Յունիս 15 գրած նամակով Բեյնոյ և Լանգ-լուայ խնդրամատոյց կը լինէին ի Վենետիկ՝ Ս. Ղազարու ճեմարանին, որպէս զի ընդունի Փ. Նևի պէս ազ-նիւ գիտնականն իր Կաճառին մէջ: Ուստի նա - որ այդ ժամանակ Մուրատեան դպրոցի Մխիթարեաններու քով յաճախելով անոնց համակրութիւնն եւս լիովին գրաված էր - առանց դժուարութեան կը յողանար Հայ-կական ճեմարանին. տածելով մինչեւ իր կենաց վերջը անկեղծ բարեկամութիւն, և թղթակցութիւններ փո-խանակելով հայագիտութեան վերաբերեալ իր այն չքնաղ երկասիրութեանց համար, որոց մեծապէս կը պարտի հայ ազգը» (Վ. Դ. Սարգիսյան. Երկուհարյուրամեա գրական գործունեութիւն Վենետիկի Մխիթա-րեան Միաբանութեան, Վենետիկ, 1903, էջ 383):

Ա. Դոլուխանյանն իր առջև խնդիր է դրել նորովի գնահատել եվրոպական հայագիտության արժեքնե-րը. որովհետև, ըստ նրա՝ «Այսօր, երբ տարիների հեռավոր ուշադիր դիտում է հայագիտության անցած ճանապարհը, զատում այդ բնագավառի երևելիներին, ուղղակի պարտավոր է հաջորդ սերնդին հայոց լեզվով ներկայացնելու հայագիտության նվաճումները իրենց տքնաջան, անկողմնակալ ջանքերով ապահովված մարդկանց, հատկապես նրանց մեջ առանձնացնելով օտարազգիներին, որոնք հանուն մարդկության շահերի լծվել են այդ շնորհակալ գործին» (Ա. Դոլուխանյան, նշվ. աշխատ., էջ 9):

Այստեղ պիտի նկատի ունենալ նաև այն հանգամանքը, որ XIX դարի եվրոպացի հայագետների մանա-վանդ Մխիթարյան մեծերի՝ գիտական բովով անցած հարուստ ժառանգությունը (մասնակի վերապահում-ներով) խորհրդանշի շրջանում հանիրավի անուշադրության էր մատնվել կամ դուրս մղվել զաղափարա-կան. դավանական ու դավանաբանական անցանկալի «իզմ»-երի պիտակավորումների անվան տակ, այլև, ընդհանուր առմամբ, ապաքաջակերպում էին այդ ուղղության եղած ձեռնարկումները, գիտական ուսում-նասիրությունները, թեև կան նաև առանձին բացառություններ, օրինակ՝ Խ. Դաշտենցի «Բայրոնը և հայե-րը» (1949), ինչպես և նրանց մասին տրվել են հանրագիտարանային որոշ տեղեկություններ, եղել են հրա-պարակումներ, վերահրատարակվել նույնիսկ բառարաններ:

Մերժվել են ոչ թե առանձին անհատներ, այլ գիտակրթական մեծ ու փոքր օջախներ, այդպես էլ հպան-ցիկ նշվել են եվրոպական այն համալսարանների անունները, որոնք ունեցել են հայագիտական ամբիոն-ներ. որտեղ գիտական աշխատանք են ծավալել ինչպես Արևելքի, այնպես էլ հայ ժողովրդի պատմության հայտնի մասնագետները:

Քաղաքական այս հախուռն թոհուրոհի մեջ հիշվել են միայն համեմատական լեզվաբանության մեկ-եր-կու ներկայացուցչի անունները Բուպա. Պետերման, Հյուբշման, Մեյե և ուրիշներ: Իսկ հայ եկեղեցու պատ-մության մեծ ջատագով Ֆելիքս Նևը իր գիտական ժառանգությամբ և զաղափարական ուղղվածությամբ դիտվել է իբրև թշնամանք սերմանող հետադեմ փիլիսոփա, աստվածաբան:

Պետականորեն իրականացվող այս գռեհիկ քաղաքականության սուր սլաքը ուղղված էր հատկապես գերմանական, իտալական, ֆրանսիական հայագիտական կենտրոնների դեմ, որովհետև նրանցից շատե-րը գործում էին նաև ֆաշիզմի տիրապետության տարիներին և մանավանդ, որ նրանք հիմնավորել են հա-յերի պրիակյան ծագումը՝ ապացուցելով, որ դրանք վկայված են հին ասորական, պարսկական, հայկական և այլ աղբյուրներում (Ն. Աղոնց, Ա. Աբեղյան, Հ. Ասատրյան և ուրիշներ):

Այդ ծայրահեղ մոտեցման վտանգավոր դրսևորման արդյունքում բուհական և դպրոցական ծրագրերից ու դասագրքերից ոչ միայն դուրս են մղվել Մխիթարյանները, այլև արևմտահայ շատ գրողներ, հասարա-կական-քաղաքական գործիչներ, իսկ ավելի զավեշտականը գրական արևմտահայերենը բարբառ համա-րելն էր: Մխիթարյանները հիշվել են միայն որպես կրոնաավատական հետադիմական քաղաքական հո-սանքի և գրական ռոմանտիզմի ներկայացուցիչներ ու ենթարկվել սուր քննադատության:

Ա. Դոլուխանյանը միանգամայն ճիշտ է նշում, որ Հայաստանում այսօր գործում են գիտական խոշոր

կենտրոններ՝ ակադեմիա, համալսարաններ, ինստիտուտներ, ամբիոններ, հայագիտությունը ապրում է իր ծաղկման շրջանում, և որ հենց Հայաստանն է իրոք հայագիտության ու հայերենագիտության բուն օրրա-նը, հետևապես՝ պետք է տրամագծորեն վերանայել եվրոպացի և եվրոպայում ուսում առած հայ գիտնա-կանների ժառանգության ուսումնասիրությունը:

Գրականագետը ընդհանուր գծերով ներկայացրել է Ֆելիքս Նևի հայագիտական ուսումնասիրություն-ները՝ մանրակրկիտ վերլուծության ենթարկելով «Քրիստոնյա Հայաստանը և նրա մատենագիտությունը»:

Անդրադառնալով Ֆ. Նևի հայ գրականության պատմության երեք շրջաբաժանմանը՝ Ա. Դոլուխանյանը դրանք ներկայացրել է հետևյալ բաժիններով՝ ա) «Հայ մատենագիտության ընդհանուր նկարագիրը, լե-զուն և այբուբենը», բ) «Ազգային առաջին գրողներն ու հին թարգմանիչները», գ) «Գրականության վերած-նունդը խաչակիրների ժամանակաշրջանում», դ) «Հայագիտական նոր կենտրոններ ժամանակակից դա-րերում և եվրոպական հայագետները»:

Ու թեև Նևի ուսումնասիրության աղբյուրները և գիտական հիմքը հայ մատենագիտությունն է, հայոց պատմությունը՝ սկսած վաղնջական ժամանակներից մինչև XIX դարի վերջերը, և քննության է առել այն-պիսի հարցեր ու խնդիրներ, որոնք թվում են հանրածանոթ, բայց և այնպես բելգիացի հայագետի պարբե-րացումները մեծ հետաքրքրություն են ներկայացնում ընդհանրապես, մանավանդ գրականության վերած-նունդը խաչակիրների, Մխիթար Սեբաստացու և Մխիթարյանների ու նրանցից հետո ընկած հայագիտա-կան նոր կենտրոնների ստեղծման շրջաններում:

Հատուկ պատկառանքով է նշում, որ Ֆ. Նևը ոչ թե թվարկել, այլ մեկ առ մեկ արժեքավորել է Մխիթա-րյան լուսամիտ ու գրապաշտ վարդապետների ներդրումները՝ գիտական, թարգմանական, գեղարվեստա-կան գրականության ստեղծման ուղղությամբ և նրանց ջանքերով կուտակված այն ահռելի գանձերը, ո-րոնք ներկայացնում են Ասորեստանի, Հունաստանի, Հռոմի, Եգիպտոսի, Պարսկաստանի և այլ երկրների մշակույթների պատմությունը (արձանագրություններ, մագաղաթյա մատյաններ, գրքեր, կարգագրեր, ա-վետարաններ, դրամներ և այլն): Մխիթարյանների անունն ու հռչակը ավելի են պանծացրել հին բնագրե-րի թարգմանական կամ վերականգնողական գիտական հրատարակությունները, որը և 1800 թ. առաջին տասնամյակում կոտրում են գերագույն կամքը, եվրոպան նվաճած Նապոլեոն Բոնապարտի, որը հատուկ հրովարտակով ոչ միայն խրախուսում է Մխիթարյանների գործունեությունը և ի հաստատումն դրա՝ 1810 թվականի օգոստոսի 17-ին հայկական ուսումնական սովորական կաճառը հռչակում է Ակադեմիա:

Բելգիացի հայագետն, անշուշտ, գիտեր այդ մասին, բայց նրան հետաքրքրել են նրանք, ովքեր արդեն իրենց գործունեությամբ ու գիտական վաստակով դառնում էին եվրոպական գիտական մտքի հավասարա-զոր անդամ:

Պրոֆ. Ա. Դոլուխանյանը հաշվի է առել նաև այն կարևոր հանգամանքը, որ Ֆ. Նևը անծանոթ է հայ հա-սարակայնությանը, նույնիսկ գիտական աշխարհին, և մեծ տեղ է հատկացրել նրա ընտրած թեմատիկ շրջանների բնութագրմանը՝ նշելով հայ մատենագիտության հայտնի դեմքերի, գրողների ու գիտնականնե-րի, այլ կերպ՝ հայ ժողովրդի մտավոր հանճարի տված այն նվաճումներն, որն այնքան սիրով ներկայաց-րել է օտարազգի հայագետը:

Ա. Դոլուխանյանի այս գիրքը լուրջ ներդրում է եվրոպական հայագետների ստեղծած արժեքների՝ նրանցից առավել նշանավորների գիտական գործունեության ուսուլմասիրության ասպարեզում:

Ա. Մ. ՍԱՀԱԿՅԱՆ
Բանասիրական գիտությունների
թեկնածու, դոցենտ

ՎԵՐՈՒՆԵ ՍՎԱԶԼՅԱՆ . .

«Հարյուց յերասարանութուն. Ականատես վերապրողների վկայություններ»,
Երևան, ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատ.,
2000, 500 էջ

Պատիվ ունեն ներկայացնելու բանասիրական գիտությունների դոկտոր Վերոնիկե Սվազլյանի աշխա-տանքը՝ «ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆ. Ականատես վերապրողների վկայություններ», Երևան, ՀՀ ԳԱԱ «Գի-տություն» հրատ., 2000: Սա ազգագրական, պատմական, իրավական առումներով կոթողային աշխատու-թյուն է: Այն հեղինակի տարիների գիտահետազոտական արժեքավոր և բեղմնավոր գործունեության պսակն է: Նրա աշխատասիրությամբ են հրատարակվել մի ամբողջ շարք հատորներ, այդ թվում՝ «Տարոն-Տուրուբերան» (1984), «Վան-Վասպուրական» (1998), «Մուսա լեռ» (1984), «Կիլիկիա. Արևմտահայոց բա-